

množství variant, ale toto je pevný referenční bod. Takovým vzorcem či uspořádáním je systém stratifikace společnosti.

Talcott Parsons, *Essays in Sociological Theory*, Free Press, New York, 1964, str. 324–325.

2 V našem přístupu ke *Stratifikaci* z abstraktního strukturálního hlediska jsme jako klíčový pojem využili *Pozici*. Ze společenské strany jsme definovali *Postavení* jako trvalou kombinaci pozic vlastních témuž člověku a masy lidí se zhruba stejným *Postavením* označíme jako *Vrstvy*. Tyto vrstvy mají různou *Prestiž*, která odpovídá prestiži pozic tvořících postavení. Prestiž určité pozice závisí na funkci, jíž slouží činnosti s ní spojené, a na vzácnosti prostředků k plnění této funkce.

Kingsley Davis, „A Conceptual Analysis of Stratification“, *American Sociological Review*, roč. 7, č. 3, 1942, str. 321.

SOCIOLOGIE

Viz také COMTE, SPENCER, DURKHEIM

1 Navzdory nebezpečí, že to snad sociology pohorší, mám sto chutí říci, že jejich úkolem je dělat sociální a historický obsah srozumitelnějším, než byl ve zkušenosti lidí, kteří jej žili. Veškerá sociologie je rekonstrukce, jež chce zesrozumitelnit život lidí, který je tak jako celá lidská existence spleť a nejasný.

Raymond Aron, *Main Currents in Sociological Thought*, díl 2, Penguin, Harmondsworth, 1970, str. 207.

2 Klást sociologické otázky pak předpokládá, že se člověk chce dívat o něco dál, za běžně přijímané či oficiálně vymezené cíle lidského jednání. Předpokládá to, aby si byl do jisté míry vědom toho, že lidské záležitosti mají různé významové roviny, z nichž některé jsou skryty vědomí každodenního života.

Peter L. Berger, *Invitation to Sociology*, Doubleday, New York, 1963; Penguin, Harmondsworth, 1966, str. 41. Český překlad: *Pozvání do sociologie*, přel. Eduard Urbánek, Praha, 1991, str. 34.

3 Nevzdálíme se příliš od těchto názorů, budeme-li na sociologické myšlení pohlížet jako na součást toho, co Nietzsche nazval „uměním nedůvěry“.

Tamtéž, str. 42; český překlad str. 35.

4 Tvrdíme tedy, že v sociologickém vědomí tkví pohnutka odhalovat a stavět do správného světla. Sama logika jeho oboru má sociologa znovu a znovu k tomu, aby sociální systémy, jež studuje, zbavoval falešných nánosů. (...) Sociologický vztahový rámec nastoluje se svou neodmyslitelnou metodou hledání jiných úrovní reality, než jsou roviny dané v oficiálních výkladech společnosti, logický imperativ ukazovat pravou tvář pod aspiracemi a propagandou, jimiž lidé maskují svá vzájemná jednání. Tento imperativ demaskování je jedním z charakteristických znaků sociologie, který obzvlášť dobře zapadá do povahy moderní doby.

Tamtéž, str. 51; český překlad str. 45.

5 Sociologická imaginace umožňuje pochopit širší historickou scénu v jejím významu pro vnitřní život a pro vnější životní dráhu různých jednotlivců. Nabízí jim možnost pochopit, proč získávají ve změní svých každodenních zkušeností mnohdy falešné vědomí o svém společenském postavení.

C. Wright Mills, *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, London a New York, 1959, str. 5. Český překlad: *Sociologická imaginace*, přel. Václav Dušek, Mladá fronta, Praha, 1968, str. 9.

6 Sociologická imaginace nám pomáhá pochopit historii a biografii a jejich vzájemný vztah ve společnosti. To je její úkol a příslib.

Tamtéž, str. 6; český překlad str. 9.

7 Snad nejplodnějším nástrojem, s nímž pracuje sociologická imaginace, je rozlišování mezi „osobními obtížemi prostředí“ a „závažnými otázkami sociální struktury“. Toto rozlišování je základním nástrojem sociologické imaginace a rysem všech klasických děl sociálních věd.

Obtíže, nesnáze a starosti jednotlivce souvisejí s jeho povahou a jeho bezprostředními vztahy k ostatním lidem. Spočívají v něm

a v omezených sférách sociálního života, s nimiž přichází přímo a osobně do styku. Zjištění a řešení těchto obtíží spočívá tedy přísně vzato v jednotlivci jako biografické entitě a ve sféře jeho bezprostředního okolí – sociálního prostředí, které je přístupné jeho osobní zkušenosti a do jisté míry jeho vědomé činnosti. Obtíže jsou osobní záležitostí. Jednotlivci se zdá, že hodnoty, na nichž si zakládá, jsou ohroženy.

Závažné otázky sociální struktury vyplývají z okolností, jež přesahují omezené prostředí jednotlivce a hranice jeho vnitřního života. Souvisí s uspořádáním mnoha takových prostředí v instituce určité historické společnosti jako celku, se způsoby, jimiž se různá prostředí vzájemně překrývají a prolínají, a vytvářejí tak rozsáhlejší strukturu společensko-historického života. Společenský problém je obecná záležitost: veřejnost cítí, že některá uznávaná hodnota je ohrožena. Mnohdy je sporné, o jakou hodnotu vlastně jde a co ji ohrožuje. Takové úvahy nemají smysl, protože v povaze závažné společenské otázky je právě – na rozdíl od potíže, byť rozšířené –, že ji nelze definovat v pojmech bezprostředního a každodenního prostředí obyčejného člověka. Takové závažné otázky často vedou ke krizi institucionální soustavy a vyvolávají to, co marxisté nazývají „rozpory“ a „antagonismy“.

Tamtéž str. 8–9; český překlad str. 11–12.

8 Které jsou základní pojmové jednotky sociologie, ty, jež sociologii spíše než kterékoli jiné dávají její výlučnost ve vztahu k ostatním společenským vědám? Domnívám se, že je jich pět: *komunita*, *autorita*, *status*, *posvátné* a *odcizení*... *Komunita* zahrnuje místem omezené společenství lidí, ale překračuje je v tom, že do sebe pojímá náboženství, práci, rodinu a kulturu; týká se sociálních vazeb, pro něž je charakteristická emocionální soudržnost, hloubka, kontinuita a plnost. *Autorita* je struktura či vnitřní řád společenství, ať už politický, náboženský nebo kulturní, a legitimita jí dává to, že vyrůstá ze sociální funkce, tradice a loajality. *Status* je pozice jedince v hierarchii prestiže a vlivu, jež je příznačná pro každou komunitu či společenství. K *posvátnému* patří mravy, neracionální, náboženské a rituální způsoby chování, které jsou ceněny bez ohledu na svou užitečnost. *Odcizení* je historická perspektiva, v níž se člověk

chápe jako odtržený, anomický a neukotvený, je-li odstřižen od pout komunity a morálního smyslu.

Každý z těchto pojmů se obvykle pojí se svým pojmovým protikladem, s jakousi antitezí, z níž čerpá velký díl svého trvalého významu v sociologické tradici. Proti představě komunity tak stojí představa společnosti (*Gesellschaft* v Tönniesově chápání), která se týká neosobních, smluvních vazeb ve velkém měřítku, které se v moderní době rozšiřovaly často jakoby na úkor komunity. Pojmovým protikladem autority je v sociologickém myšlení *moc*, která se zpravidla ztotožňuje s vojenskou a politickou silou nebo s administrativní byrokracií a na rozdíl od autority, jež povstává přímo ze sociální funkce a společenství, přináší problém legitimity. Protikladem statusu není v sociologii populární představa rovnosti, ale nový a neotřelý sofistikovaný pojem třídy, pojem zároveň specializovanější i všeobecnější. Protikladem ideje *posvátného* je utilitární, profánní (v Durkheimově důležité formulaci), neboli *sekulární*. A konečně odcizení – pojmávané přinejmenším jako sociologická perspektiva – lze nejlépe chápat jako opak *pokroku*. (...)

Komunita-společnost, autorita-moc, status-třída, posvátné-sekulární, odcizení-pokrok – to jsou plodná témata v myšlení devatenáctého století. Chápeme-li je jako spojené antiteze tvoří samu osnovu sociologické tradice. Bez ohledu na jejich pojmový význam v sociologii je lze pokládat za symbolizace konfliktu mezi tradicí a modernismem, mezi starým řádem, z kterého průmyslové a demokratické revoluce učinily řád umírající, a novým řádem, jehož obrysy jsou stále ještě nejasné a jsou stejně často příčinou úzkosti, jako radosti a naděje.

Robert A. Nisbet, *The Sociological Tradition*, Basic Books, New York, 1966, str. 6–7.

9 Tak jako se spisovatelé budou vždycky umět poučit z četby a opětovného pročitání Dostojevského nebo Jamese – budou rozvíjet svůj smysl pro uchopení a zpracování tématu a formu a rovněž čerpat z podnětného zdroje inspiraci –, mohou se i sociologové navždy učit ze studia a opětovného pročitání takových mužů, jako byli Weber a Simmel.

Právě tato věc odděluje sociologii od některých fyzikálních věd. To, co se může mladý fyzik naučit dokonce i od Newtona, má konec

konců jisté meze. Jakmile jednou pochopil základní body *Principií*, z dalšího jejich studia jako fyzik již pravděpodobně mnoho nezíská (i když by mohl jako historik vědy). Vztah sociologů k Simmelovi nebo Durkheimovi je naprosto jiný. Z přímé četby půjde vždycky něco získat – něco, co je poučné, co rozšiřuje znalosti a dává podněty. Právě tak se dnešní umělec vrací ke studiu středověké architektury, alžbětinskému sonetu nebo Matissovým obrazům. To je podstata historického vývoje umění a to právě vývoj sociologie tolik odlišuje od vývoje přírodní vědy.

Fakt, že Weber, Durkheim a Simmel jsou součástí živé vědecké tradice, je nesporný. Navzdory vši hluboké umělecké citlivosti a intuici ale jejich práce nepatří k historii umění o nic víc než Balzakovo nebo Dickensovo dílo k historii společenské vědy. Rovněž nemůžeme vyvozovat závěr, že mezi sociální vědou a uměním není rozdílů. Jsou mezi nimi skutečné rozdíly, tak jako jsou skutečné rozdíly mezi jednotlivými uměleckými obory a vědeckými disciplínami. Po žádném Picassovi nikdo nechce, aby verifikoval nějakou svou vizi tím, že celý postup zopakuje; a na druhé straně ve vědě poprávu děláme krátký proces s těmi myšlenkami, pro které nenachází oporu ve zkušenosti nikdo jiný než jejich autor. Jak jsem již uvedl, Durkheimovy představy mohou záviset na procesech myšlení tak jako představy umělce; žádná z nich by ale v sociologii nepřežila a nebyla by podnětná pro jiné, kdyby nebylo kritérií a způsobů komunikace odlišných od těch, jež platí v umění.

Závěr tedy není, že věda a umění jsou – nebo by měly být – podobné. Je zde prostší, nicméně fundamentálnější závěr – že jak v umění, tak ve vědě se uplatňuje týž typ kreativní imaginace. A všechno, co této imaginaci překáží a brání, ohrožuje sám zdroj daného oboru.

Robert A. Nisbet, „Sociology as an Art Form“ [1962]; v R. A. Nisbet, *Tradition and Revolt*, Random House, New York, 1968, str. 156–157.

10 Existují tedy dvě sociologie: sociologie sociálního systému a sociologie sociálního jednání. Vycházejí z diametrálně odlišných přístupů ke dvěma ústředním problémům – řádu a kontroly – a na všech rovinách jsou spolu v konfliktu. Postulují antitetické pohledy na lidskou přirozenost, na společnost a na vztah mezi sociálním a individuálním. První sociologie trvá na tom, že pro společenské

i individuální blaho je svrchovaně nezbytné vnější donucení. V tom je také zdroj představy společenského systému jakožto věci ve vztahu k jeho příslušníkům ontologicky a metodologicky přednostní. V pojetí druhé sociologie je člověk autonomní, schopný plně realizovat svůj potenciál a tvořit vskutku lidský společenský řád jen tehdy, je-li osvobozen od vnějšího nátlaku. Společnost je tak výtvorem svých členů; produktem jejich tvorby významu a jednání a vztahů, jejichž prostřednictvím se tito její členové pokoušejí uvést tento význam do svých historických situací.

Alan Dawe, „The Two Sociologies“, *British Journal of Sociology*, roč. 21, 1970, str. 207–218. Cituji K. Thompson a J. Tunstall (red.) v *Sociological Perspectives*, Penguin, Harmondsworth a New York, 1971, str. 550–551.

SOCIOLOGIE VĚDĚNÍ

1 Hlavní tezí sociologie vědění je, že existují způsoby myšlení, které nelze adekvátně pochopit dotud, dokud jejich společenský původ zůstává zastřen v temnotách. (...)

Přísně vzato je ve skutečnosti nepřesné, řekne-li se, že jednotlivé individuum myslí. Spíše by bylo na místě upozornění, že individuum se pouze účastní dalšího promýšlení toho, nač mysleli jiní lidé před ním. Ocítá se ve zděděné situaci s modely myšlení, které jsou této situaci přiměřené, a pokouší se zděděné způsoby reakce dále vypracovat či jiné posunout na jejich místo, aby se mohlo adekvátně vypořádat s novými požadavky, které vyplývají ze změn a proměn situace.

Karl Mannheim, *Ideologie und Utopie*, Bonn, 1929. Český překlad: *Ideologie a utopie*, přel. Dušan Prokop, Archa, Bratislava, 1991, str. 56–57.

2 Úkolem sociologie vědění je analýza sociálních forem poznání, procesů, jimiž jedinci toto poznávání získávají, a konečně institucionální organizace a sociální distribuce poznání.

Peter Berger a Thomas Luckmann, „Sociology of Religion and Sociology of Knowledge“, *Sociology and Social Research* 47, 1963, str. 417–427. Výňatek je citován v R. Robertson (red.), *Sociology of Religion*, Harmondsworth, Penguin, 1969, str. 69.

SPOLEČNOST

Viz také DURKHEIM

1 Nemyslím si, že je při společensko-filosofickém zkoumání možno vyjít z nějaké přesnější definice společnosti, než je tvrzení, že společnost existuje všude tam, kde několik lidí stojí ve vzájemném vztahu. Má-li totiž společnost být autonomním předmětem nějakého samostatného oboru, pak je to možné jedině na základě té skutečnosti, že ze souhrnu jednotlivých prvků, jež ji konstituují, povstává nová entita; jinak by všechny problémy sociální vědy byly pouze problémy individuální psychologie. Nicméně jednota několika prvků není nic jiného než interakce týchž navzájem uplatňovaných sil soudržnosti, přitažlivosti a snad i jisté odpudivosti.

Georg Simmel, „Zur Methodik der Sozialwissenschaften“, *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*, roč. 20, 1896, str. 232-233.

Anglický překlad: *Society*, překl. a red. D. Frisby a D. Sayer, Tavistock, London, 1986, str. 58.

2 Při definování společnosti můžeme využít kritéria, jehož rodokmen jde zpátky přinejmenším k Aristotelovi. Společnost je typ sociálního systému – v jakémkoli univerzu sociálních systémů –, který dosahuje nejvyšší úrovně soběstačnosti jako systém ve vztahu ke svému prostředí. (...)

Nyní můžeme shrnout různá větvení kritéria soběstačnosti, jehož jsme užili k definici pojmu společnost. Společnost musí představovat společenskou komunitu, která se vyznačuje dostatečnou úrovní integrace či solidarity a zvláštním statusem členství. To neznemožňuje vztahy kontroly či symbiózy se složkami populace, které jsou do společenské komunity integrované pouze částečně, jako například Židé v diaspoře, musí ale existovat jádro plněji integrovaných členů.

Tato komunita musí být „nositelkou“ kulturního systému dostatečně zobecnělého a integrovaného na to, aby opravňoval normativní řád. Takové oprávnění vyžaduje systém konstitutivního symbolismu, který zakládá identitu a solidaritu komunity, stejně jako přesvědčení, rituály a jiné součásti kultury, které jsou konkrétní formou tako-

vého symbolismu. Kulturní systémy jsou obvykle širší než ta která společnost a organizace její komunity, i když v oblastech s mnoha společnostmi mohou různé kulturní systémy ve skutečnosti navzájem částečně splývat. Soběstačnost společnosti v tomto kontextu tedy znamená, že společnost institucionalizuje dostatečnou sféru kulturních složek, která by poměrně dobře plnila společenské požadavky. Vztahy mezi společnostmi, jež mají stejné nebo úzce spřízněné kulturní systémy, přinášejí samozřejmě zvláštní problém. (...)

Prvek kolektivní organizace si vynucuje další kritéria soběstačnosti. Soběstačnost rozhodně nevyžaduje, aby *všechna* rolová angažmá všech členů probíhala uvnitř společnosti. Společnost ale musí poskytovat dostatečný repertoár rolových příležitostí, aby lidé mohli na všech stupních životního cyklu uspokojovat základní osobní potřeby bez toho, že by byli nuceni společnost opustit, a aby i společnost sama mohla uspokojovat své vlastní potřeby. Klášterní řád s povinností celibátu toto kritérium nespĺňuje, protože nemůže získat nové členy narozením, aniž by přestoupil své základní normy.

Talcott Parsons, *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1966, str. 9, 17.

3 Společnost je nepřetržitý řetězec rolových očekávání a chování plynoucího z rolových očekávání. Řečeno jinými slovy, společnost je poměrně stabilní síť vztahů mezi lidmi založených na relativně jednotném a předpověditelném chování, které se dodržuje mezi konkrétními lidmi v přesně stanovených pozicích.

Joseph Benseman a Bernard Rosenberg, *Mass, Class, and Bureaucracy: The Evolution of Contemporary Society*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1963. Cituje P. Rose (red.) v *The Study of Society*, Random House, New York, 1967, str. 140.

4 Společnost je vskutku smlouvou. (...) A protože cílů takovéto společnosti nelze dosáhnout ani v mnoha generacích, stává se partnerstvím nejen těch, kdo právě žijí, ale všech živých, zemřelých a dosud nenarozených.

Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France* [1790]. Český překlad: *Úvahy o revoluci ve Francii*, přel. Jana Ogrocká a Jiří Ogrocký, CDK, Brno, 1997, str. 105.